ХУТОРЯНОЧКА

Оповідання дядька Степана

Перед тройцею з нашого села йшли баби говіть у Київ. До їх пристали я і там парубок Дмитренків — Василем звуть. Ну, йдемо день, ідемо другий... сонце було вже... так як у снідання. Зупиниться б, так, як на те, сонце при-піка, а ні вітру, ні холодку... шлях та рілля. Попойшли ще трохи. Аж ось починається жито, добре жито, далі долина, широка така. По підгір'ячку хутірець послався — хаток зо три, та в дереві, в дереві ввесь, тільки покрівлі й видно. Вище трохи — млин. В долині — луки, трава по пояс, а квіток... так і рябіють, метелики так і майорять. Посередині — ру дочка, верби, очерет поріс, осока. А далі туди — і по підгір'ю, і по долині гай і гай пішов, як стіна. Та перепелки, та жайворонки... щебет-нява така... та бджоли. Понад шляхом теж пішли верби. Під вербами колодязь. Тут ми й зупинились. Посідали — давай снідать. Снідаємо й дивимось, любуємось місцем: от де, кажемо, життя людім. Коли це на луці де взялась дівчина... квітки рве, паха і на нас так позн-ра, так позира.

Ось баба Пріська:

— Та й пить же, матінко, — підвелась і гука: — Дівчино, винеси відерця нам!

Дівчина так швиденько травою-травою до хати, вхопила — несе. Баба й каже:

— Ой спасибі, доню, дай же я витягну. А вона:

— Я сама, я сама... я за людьми так скучила... Взяла ключ, тягне. І така — боса, в керсетині в латаній, в платочку в старенькому, а гарненька така — брівки чорненькі, оченята карі, худенька... Витягла й підносить, і так покірливо:

— Здорові пийте.

— Спасибі, доню, дай боже здоров'ячка тобі! — дякує баба, а далі: — Як же тебе звуть, доню?

— Марина.

— Хай же тобі, Маринко, господь пошле чоловіка доброго.

А баба Омельчиха:

— То ще поки пошле, а то ось і е він, — та й моргнула на Василя, — ось ми, каже, за хлопця й візьмем її. Дівчина почервоніла-почервоніла та й очі в землю. А Василь:

— У неї, мабуть, є й без мене... А є ж... хлопець? Дівчина нічого. Потім так тихенько:

— Не-ма... — та спідлоба зирк-зирк на Василя. А баба Мудрачка:

— Що то ті літа молоді!.. свого гребують, — подивилась на керсетину дівчини, на хату, що й сіней нема, та: — хоч... і вбожество.

У дівчини й вуха почервоніли. Позирнула на латки на свої, та аж руками повела по їх, наче затулить хотіла. Баба Яковиха й каже:

— Нічого, правдонько, убожество — не опорок. Балощі, лінощі... ото опорок. Дівчина так і ожила:

— А я... куди!.. Я з тринадцяти літ у найми пішла... зараз же, як батько вмерли... Як же?.. В матері окрім мене ще зосталось тройко: Настуся, царство небесне, вмерла торік, Парася й Миколка... і всі такі манісінькі, тільки я ото... Так мати мерщій до хазяїна мене, в село в одно. Та вже раді-раді, як получу карбованця якого та їм дам. "Не знаю, — кажуть було, — куди й повернути його вперед: чи на соломку, чи на папку..." Так ото так мені ліниться та балуваться було!.. Та як не є в наймах, а я шість год без виходу прослужила в хазяїна в того, та ще й на сьомий хотів: "Ти, — каже, — й покірлива, ти й роботяща..." Так я найнялась, щоб додому ближче, до другого — у хутір в один, та тільки це сю зиму й розщиталась, а то й у цього чотири прослужила...

Та й осміхнулась, та так і обвела очима всіх: чи не здивується, мов, хто, чи не похвалить. Ніхто нічого їй. Тільки баба Пріська:

— А то як ведеться, доню! — а далі: — Ох, матінко, як же й плечі щемлять... така важка котомка. А баба Яковиха:

— А мені, серденько, так паляниці намулили спину, так намулили...

Та й пішли: то чия котомка важча, то на скільки харчів хватить у котрої, то як котра з дому виряджалась...

А дівчина:

— Так я аж десять год прослужила... Тепер знаю вже й на полі, й скрізь... й орю було, й воли пасу... — Та й поглянула на Василя. Василь нічого. Взяв постольці лагодить. Вона помовчала, та вп'ять:

— Знаю вже... бувало й... плуг сама лагоджу, — та й знов поглянула на Василя. Він знов нічого. Вона на бабів — і баби нічого — про своє не перестають. Вона дивилась-дивилась, а далі одвернулась та давай сльози втирати. Утира й сама собі: "Візьмете... за хлопця за цього, як і

обзиваться не хочете... Взяли вже... одні так... взяли раз", — та й заплакала.

— Та чого то ти, серденько? — обізвалась баба Омельчиха. Дівчина нічого.

— Та це ти й розсердилась, серденько? А вона:

— Взяли вже.

— Та що, та й як узяли?

— Та так... тут як розказать...

— Ану ж, ну, правдонько моя, сядь та й розкажи. Дівчина сіла, втерлась і так жалібно:

— Отож, не через що й... розщиталась я. На різдво сю зиму хазяїн до дівчат пустив мене... там, коло його. Я така рада. У квітки вбралась, у намисто, кожушанку наділа, стьожки почепила — пішла. Дівчата були на досвітках саме, і саме одна одній то квітки поправляли, то платки шовкові. Та такі веселі. Ось одна й каже: "Ану, котру сі мнясниці заміж оддамо". А друга:

"Тебе, мабуть, бо недаром запитували в пилипівку". А та їй: "А тебе й сватали перед пилипівкою" — та "хі-хі" обидві. Я й думаю: "Бач, їх і сватають уже, а ще ж вони й молоді які... — а їм так... год по вісімнадцять, — а як я ось, — думаю... — Мені вже... двадцять третій!.. а я й... не дівувала ще..." Та вже так жалко стало мені, що й не знаю. Вони ж похихотіли та колядувать давай, а я одвернулась та сльози втираю. Заколядували у досвітчаної матері, пішли й у другі хати, а я... сльози душать, що б і робила, та аж до матері. Увійшла, поздоровкалась, сіла кінець столу, та й... не знаю, що казать, мовчу. Мати зсунулись з печі, дивляться на мене, осміхаються: "Таки й у мене, — кажуть, — нівроку

дочечка... і вбралась гарненько, і сама доладненька". Як ножем у серце дали мені. "Доладненька... — кажу. — Нащо мені доладність та, як другі он... старостів сподіваються, а ви мене в наймах душите й досі!.. Коли вже я у вас сподіваться буду, коли вже я перестану служить?.." А й сама ж знаю: хіба ж вони винні, що треба служить?.. Так... з досади. Та схилилась на стіл та вже плачу-плачу. Мати й собі в сльози: "Моя й голубочко, моє й серденько, хіба ж я тобі лиха бажаю... я й сама вже давно думаю про це, так що ж..." А далі:

"Ну, не плач, серденько, не плач... що бог уже дасть — добудеш году, то хоч і розщитаєшся... мо' й справді, дасть бо', дома швидше трапляться люди". Я аж з місця схопилась, обняла матір і поцілувала, так уже мені радісно стало. А год випадав мені після водохреща так... через тиждень. Як я дожидала його — господи! Роблю було що, то не знаю й що, про розщот тільки й думаю. Раз несу їсти свиням, а там... радію-радію: "Ось-ось уже не буду носить, не буду служить... як воно, — думаю, — тоді буде?.. як воно, як ото людина не служить?" — думаю, та й несу помийницю не в саж, а в курник... Діждала строку, підбігаю до хазяїна: "Тепер, — кажу, — спасибі богу та й вам!" І розщитувать не хотів він мене... та й розщитав-таки: оддав три карбованці, що ще не взяті були, та й подякував ще: "Спасибі ж тобі, — каже, — що служила вірно та чесно".

Прибігаю додому та вже радію-радію: "Мамусю, мамусю, я вже не наймичка!" Та за троячку за ту, ще й до скрині побігла, там сім рублів було — наскладала: коли по п'ятачку, коли по гривеничку, що не оддам було матері — вхопила й ті сім рублів, ношусь, лічу... от, думаю... аби люди трапились — буде за що свадьбу одбуть: оце мнясця буде купить, це хлібця, це горілочки... — буде. Та мати клопочуться: й того нема, й того нема, та й Парасю найняли вже, а я... байдуже. Шию на полу, та тільки застугонить що на дворі, так і дивлюсь у вікно, чи не їдуть... Та молю вже, молю бога: "Господи, — думаю, — пошли..." Аж ось дивлюсь — їдуть, їдуть одного дня... та прямо до нас... Господи!.. аж душно стало. Схопилась. Керсетину на себе, запинаюсь — чепурюсь, не знаю й як уже. Мати на печі лежали — у боку кололо—я до їх: "Мамусю, мамусю,

їдуть!" Вони сторчголов з печі... стіл застилають, прибирають на лаві... Коли це одчиняються-одчиняються двері... Боже! Сідаю та трушусь-трушусь... Позирнула раз, другий... Молодий таким уже гарним здався, що й не знаю. Усики чорненькі, сам червоний, кожух розхристаний:

чумарку видно і пояс червоний видно. Посідали. Про се, про те балакають і на мене дивляться, а я вже... Господи!.. не знаю, куди глянуть, як той рот стулить, де ті руки діть, мну шитво, а серце одно: тьох-тьох... Коли це молодий: "Еге, душно в хаті... піти б у сіни ще". Мати кив на мене: вийди, мов. Я вступила в черевички, вийшла. Він за мною. Поставали в куточку. Він зараз сії-тії: чи є в хуторі хлопці, чи е досвітки. Я тут кажу, а там радію-радію: "Це вже я хазяйкою буду, жінкою буду — господи!.. як же це воно? Та тільки що не засміюсь. Аж ось він кашлянув і пита: "А ти вже наготовилась заміж?" — "Уже", — кажу. "А що ж є в тебе?" — "Одежа є, кажу: кожушанка, юпка суконна, дві легких, скриня є..." — "А ще що?" — пита. Мені в виски так і вдарило. "Що ж іще?" — кажу. А він: "А я чув, що ти служила все це, так уже ж заслужила думаю?" — "Так я ж, — кажу, — так і так — не тільки на себе служила". Він тоді: "Хм... мало, зовсім мало приданого" — та й посунув у хату. Там мати... яєчка б'ють їм, а вони... за шапки... поїхали...

— Хм, які ж вони... — каже баба Яковиха. А дівчина так жалібно:

— І яєшеньки... не схотіли...

— Хм, — та й знов про своє. А дівчина:

— Підождіть же, що далі було. Поїхали... Де б і ділась я... сумую... Як ось приїжджа прикажчик Селезньова. А Селезньов — пан такий, тисячу десятин арендуе тут у другого пана. Оце все аренда його — й гаї, й луки. Онде й живе він, Селезньов той.

Дівчина показала рукою на другий бік шляху. Там, далеченько, видно було озію цеглову, клуні, ожереди...

— Так приїжджа прикажчик, наймає у тютюн мене, дає тридцять п'ять до пущення до пилипівчаного. Я аж зраділа ціні такій... "Год служила, — думаю, — та рублем тільки й більше, а це ж..." Согласилась. "Оце ж, — —думаю, — получу — коровку куплю, овечку... отоді!.. побачать!.." А ту десяточку з скрині, та мати просять: "Дай же хоч п'ятеричку... он і братик голий, і се й те..." А я:

"Е, ні вже..." Та повернулась, та кожушанку справила другу... Так уже ж кожушанка хоч!.. там така! — Дівчина аж повеселішала. — Там така... сивеньким суконцем покрита, чорним смушком обложена... Та до кожушанки та й спідницю ще... Ну й спідниця ж!.. Голубенька, ще й з квіточками з червоненькими... — Осміхнулась та аж язичок показала.

— Прийшов той день, що й у тютюн заступать. Позбирались. Пішла робота, аж душно: то гної розкидаєм, то що. А пан, — звісно, пузатий та в'язи товсті — прийде, та тут: "скорій, скорій", а там: щип-щип мене або:

ляп-ляп долонею. А мені так гарно ото — як же? пан, та шуткує. Як ось він до того, що... "Поступай за горничну до мене, там ти так і так... як баришня будеш". — "Господи, — думаю, — як же це воно: в кохті буду, в спідниці в довгій, чисте лице в мене буде... Невже це й я, як баришня, буду? Господи! як же воно, як баришнею буть? Що тоді хлопці казатимуть?.. Отоді вони!" Та так мені — так би й поцілувала пана... який же він добрий, думаю... Поступила на... на благовіщення... — сказала та й удавилась, а в очіх так і заблищали сльози, а далі:

— Поступила... аж воно... не те. Як не видно нікого, то він: "Я тобі й того куплю, й на те наберу", та й, та й... Господи, аж здумать соромно... А й жінка ж є, й діти є. Так я до матері днів через скільки. А вони: "Цур йому, одійди од його". Так я й... подякувала йому. Він нічого, тільки: "Пам'ятай же!" — каже... Коли якраз! Через тиждень, чи що, чоловік бомажку приносить: "На суд, — каже, — на післязавтрього в волость". — "Що це, об чім це?" — мліем з матір'ю. Діждала й післязавтрього того, пішла... та так мені страшно там, усе таке страшне... Мене й питають: "Ти покинула в пана?" Я — що тут? — "покинула", — кажу та трушусь

уся, трушусь... Як ось і читають мені: заплати ж, мов, 25 рублів... Селезньову... за те... — та й скривилась.

— Кричали ж ми, кричали з матір'ю — нічого... оддавать треба, знов... у найми.

— Еге, пора рушать... — позіхнув хтось. Почали влаштовуваться.

— Так ви вже й тікаєте? — каже дівчина, а далі аж з плачем: — Остило служить... — Помовчала, та й знов:

— Ну що остило ж... — Потім так стиха:

— Поки... не наймалась, то... — та й почервоніла, взяла полу, мне. Далі:

— Якби... то й Парася б оддала... панові. їй ніхто нічого. Вона тоді:

— У мене й кожушанка є... гарна... Сивеньким покрита... та аж дві.

Василь осміхнувся. Потім глянув на хату без сіней та аж ніс зморщив. А в неї сльози блищать...

Рушили ми. Дивилась-дивилась вона та як ридне:

— Як без худоби, то й... марній так... Боже мій!.. Де ж мені... взять її?

* * *

Так як через тиждень ми вп'ять прибули до хутірця до цього — з Києва йшли. Посідали вп'ять. Я здумав про дівчину. Закортіло побачить. Дивлюсь — не видно. Я й кажу Василеві:

— Ходім до хати, ще, мов, відерця попросимо. — Пішли. Не видно й там. Ми в хату. Там теж... бабуся сама, лежить, стогне на полу.

— Дайте відерця. А бабуся:

— Піди найди, Миколко.

Дивимось: із запічка злазить хлопчик у лахмітті.

Я й кажу:

— А де ж це... помічниця ваша?

Бабуся зітхнула так важко, та й нічого, а далі:

— А ви хіба знали її?

— Еге.

— Ну так... нема ж... — та й захлипала: — Заміж, заміж оддала.

— Та як, та що? — питаємо. А вона:

— Та так: приїхали: "Гроші давай панові!" — "Нема". Так вони одежу... писать давай... А вона ж, бідненька: "Рятуйте, рятуйте... о придане ж моє, придане!.. о кожушанка сивенька!.. спідничка голубенька!" Билась-билась, та аж у рудці опин...нилась.

Баба припала лицем до подушки та як заголосить:

— О моя ж дитино-о, та моя й дочечко-о... та коли ж і сподіваться тебе... та з яким зятем і прийдеш до мене?

Ми вийшли. Хлопчик указав могилу. Пішли ми... дивимось... Квітки кругом, вишеньки... сонечко сяє, птички щебечуть, соловейко... А дівчина... не позирає вже спідлоба.

Спокійного сну вам, карі оченята!..